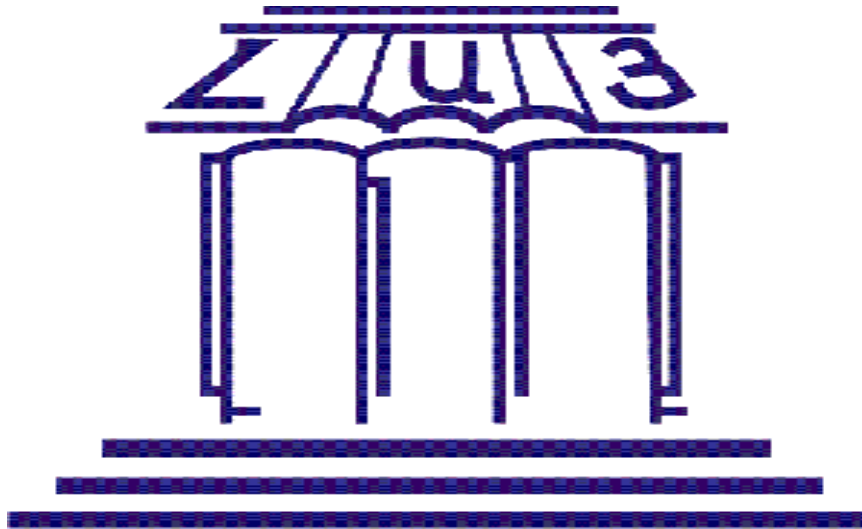

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

not due proof

Utp. 760

760

1888

II ⁷/₅₃

2010

ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՕՍՔ

ՀԱՅ ԿՐՕՆՈՒՍՈՑՑՆԵՐԻՆ

ՍՈՀՈԿ ՔՈՀՍԵԱՑ ՍՈՀԱԿԵԱՆՑ

8071

ՄԻ

Սերեր.

760

Տ Փ Խ Ի Ս

Տպարան Մ. Դ. Ռոմենկանի

1888

2(02)

U-15

(36 978 1/2)

3004 1519 15

ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՕՍՔ¹⁾

Անուրանալի ճշմարտութիւն է, որ ոչ մի երկրալին իշխանութիւն չէ կարողացել մինչև այսօր կրօնի սրբութիւնը խլելու մարդկանցից: Ո՛չ բռնակալ իշխանների սուրբ, ո՛չ թեթևամիտ գիտնականների ծաղրը, ո՛չ մոլորեալ աստուածաբանների կրօնական վէճերը կարողացել են կորզել մարդոց սրտերի խորքից՝ նոցա դէպի Աստուած ունեցած խաղաղ անձկալիքը: Բռնաւորի արիւնոտ սուրն, այն, կարողացել է այս կամ այն աստուածաբանական տեսակէտը փոխել տալ, այս կամ այն եկեղեցուն տիրապետող իրաւունքը չնորհել՝ քանդելով միւսը, այս կամ այն ճշմարտութիւնը մոլորութեան մառախուղով սքողել, բայց կրօնը ամենայն ժամանակ արեւին է ճմանել, որը թէև երբեմն-երբեմն ամպերի տակն է մտել, բայց երբէք չի խաւարել, չի չիջել: Փոթորիկները մոռցալով անցել են, սև կալձակնալից ամպերը ցրուել են և ճշմարտութեան արեգակը կրկին ճառագայթել է կապուտ երկնակամարի վերայ: Անցեալ փոթորիկները չօդուտ մարդկութեան ծառին միայն այն հետևանքն են ունեցել, որ նորա վերայ եղած հիւանդ պտուղները թափւել են և առողջների կապն աւելի ամրացրել: Աչտպէս է եղել մինչև այժմ, այսպէս պիտի լինի և ընդ միշտ: Կրօնն երբ (էլը

1) Այս տողերն խկապէս իմ «Բոսապիւր» կրօնի գրքի յառաջաբանի առաջին մասն է, որը առանձին գրքոյիով ի լոյս ե մընծայում: Ուստի «Բոսապիւր» կրօնի գործածողներն և ընթերցողներն խնդրում եմ այս բանի խօսք հայ կրօնուստ յոներին» երկաողը՝ գրքին առաջին և անբաժան մասը համաբել:

Дозволено цензурою Тифлисъ. 31 Августа 1888 г.

760-2010

4346

41

[20414-60]

Типография М. Д. Ротинянца на Гол. просп. дом № 41

18755

բօժնակաճեղձութիւն) կփոխուին, բաւց
կրօնը միշտ կմնալ:

Ի՞նչպէս է լառաջանում այդ: Ով իւր աչքերը դիտ-
մամբ չէ փակում ճշմարտութեան առաջ, այլ քննում է
իւր սեպական ներքին՝ հոգեւոր գոյութիւնը, նոյնպէս և
իրան. չրջապատող անհատներինը և մի իտրը քննական
հալեացք է ձգւում մարդկութեան պատմութեան վերաջ,
նա անշուշտ կխոստովանի, որ կրօնը անհատների կամքի
պտուղ չէ, այլ մի քնդհանուր մարդկային՝ նախասահմա-
նեալ և տնօրինեալ վիճակ է՝ մարդոց հոգեկան աշխարհի
համար—ամենալն ոք զգում է ներքին կերպով, որ նա
կախումն ունի մի բարձրագոյն էակից—կախման զգացումն
ամենի մէջ անժխտելի է: Կրօնը մի օտար՝ պատուաստած
ճիւղ չէ մարդկութեան ծառի վերաջ, նորան չէ ծնել քա-
հանաղական խնամակալութիւնը կամ մաշրական ներգոր-
ծութիւնը, այլ նա բղխում է իւր նախնական ուժով հէնց
լերան խորքից՝ մարդկային սրտի խորքից—նա պատկա-
նում է մարդոց ներքին գոյութեանը: Սորա համար ես
կրօնական վիճակը կարելի է սերմի հետ համեմատել,
որը հանդէս է մարդոց կրծքի խորքում և ըս-
պասում է զարնան ջերմաբեր սիրուն, հեղ և աննկա-
տելի կերպով աճող դաստիարակութեան և բարոյականու-
թեան ճշմարիտ զեփիւռին, որպէսզի դօրանալ և ծաղիկ
ու պտուղ տալ ամենալն ժամանակ և լաւիտեան: Այս կրօ-
նական նախասահմանեալ վիճակին ենք պարտական, որ
մարդոց հոգին զգում է աստուածալինը: Այս կրօնական
վիճակից ծնում, սկիզբն են առնում կրօնական համոզ-
մունք ասածները: Այս իրողութիւնը երկրագնդիս բոլոր
ազգերի մէջ նկատելի է, միայն արտապատուութեան ձեւ
տարբեր է—ոմանք իրանց ներքինը արտապատուում են
խօսքով, ոմանք ալ կամ ալն շարժողութեամբ և ոմանք
իրանց սովորութիւններով: Որպէս մի անեղր ծով կրօնը

տարածում է աշխարհիս բոլոր մասերում—Չինաստանի
ծովափունքից սկսում է նա՝ անցնելով Հնդկաստանի մար-
գադետինները և հասնում է մինչև արեւմտաքի վերջին
սահմանը—այս անհուն տարածութեան վերաջ նա երևում
է մեղ ամենուրեք բաղմատեալ արտապատուութիւններով:
Ափրիկայի անապատների խորքերում, ուր դեռ ոչ մի եւ-
րոպացու ոտք չէր շօշափել, ճանապարհորդները գտել են
կրօնական մտապատկերների և սովորութեան հետքեր, ո-
րոնք թէև մաքուր չեն և աղօտ քողով են պատած, սակայն
կրօնական կենաց սկիզբն են. այդտեղ թէև կրօնի լոյսը
մարդկանց սրտի խորքերն իրան լատուկ լուսով դեռ չէ
լուսաւորել և աղատել նրանց զանազան մուար և թիւր
ըմբռնողական ձևերից՝ նախապաշարմունքներից, բայց ա-
մեն մի երևութի, ամեն մի արտապատուութեան մէջ երե-
ւում է, որ մարդիկ ներքնապէս, անգիտակցաբար ձգ-
տել են, ձգտում են դէպի Յաւիտենականը:

Ինչ օրէնքով որ մի ազգ կրօնական զարգացման այս
աստիճանն անցնում է, նոյն օրէնքին ենթակալ է և առ-
հատը: Ո՛չ մի հասակ մարդուս մէջ չի անցնում առանց
կրօնական զարգացման, ամենալն հասակում կրօնը ցոյց է
տալի իւր ներգործութիւնը մարդուս վերաջ: Ուր որ երե-
խայի մէջ սկսում է կրօնական հետքերի ալս արշալույսը,
ալնտեղից էլ սկսում է նորա կեանքի սրբութիւնը: Կրօ-
նական զգացումն է, որոյ շնորհիւ աւելւում արդը ընկ-
նում է երկրաւոր վշտերն ու տառապանքները. ալգ միև-
նոյն զգացումն է, որ կիւն մարդուն մխիթարում է իւր
սիրելու գերեզմանի վերաջ ծունկ չըթած րոպէին: Եւ երբ կեանքի
արեւը խոնարհում է, ալն ժամանակ կրօնը գերեզմանի
ափին կանդնող ծերունու համար մի թանկագին լապ-
տեր է, որի աղօտ լոյսը ապագայի գաղտնիքը՝ խորհուր-
դը լուսաւորում է և որպէս մի աստղ առաջնորդում է նո-
րան իւր թափառական կեանքի մէջ՝ հաւատից դէպի տե-

սանելին՝ դէպի հաստացեալ իրերի հատաստութիւնը ¹⁾։
Երբ մարդս կ'ի ա ն ք ի մէջ իւր շնորհաւոր կորցնում է,
աղն ժամանակ եւ մարդը լի չուսով դէպի կրօնի զեկն է
ձեռք մեկնում եւ նորա մէջ է փնտռում ապագայի՝ հան-
դերձեալ կեանքի զօրութիւնը, ուժը, մխիթարութիւնը եւ
օգնութիւնը։ Եւ այս նախապէս զգալը, այս ներքին անձ-
կութիւնը եւ որոնումն ամենքն էլ ունին—թէ միլիօնա-
տէր ի չ ի ս ա ն ք ի եւ թէ օրական պարենի կարօտ ա ղ ք ա-
տը։ Ոչ մի դանդաղութիւն չկալ աստղերը չափող գիտ-
նականի եւ հանքերի մէջ երկրիւ խորքում պատառ հաց
աշխատող մշակի մէջ։ Ամենքն էլ թէ բարձր դիտութիւն
ստացողը եւ թէ ուսմիկ չինականը՝ մինի մէջ զօրեղ, միւ-
սի մէջ թուլ, ունին կրօնական զգացումն եւ համոզումն։
Անօթի մարդուն չէ կարելի ասացուցանել, որ նորա սո-
վածութիւնը երեւակաւութիւն է։ Փորձի՛ր տալու նորան
քարի կամ ոսկու կտոր, նա քեզ իսկոյն կ'պատասխանէ,
որ դա իմ փորը չի կշտացնի, հ ա ց է հարկաւոր։ Այսպէս
եւ մարդկային սիրտն է փափագում ձգտել առ Աստուած
եւ մարդս չէ հանգստանում, մինչև որ իւր հանգստութիւնը
Նորա մէջն է փոնուում։ Ինչպէս որ իւրաքանչիւր մոլորակ
իւր արևի շուրջն է պտտում, ինչպէս որ կողմնացուցի սը-
լաքը միշտ դէպի հիւսիս է հակում, մինչև որ վերջապէս
աղ ուղղութեան մէջ իւր հանգիստն է գտնում, ապապէս եւ
մարդկային սիրտը հակում է դէպի բոլոր կենդանութեան
լաւատենական կենտրոնը եւ փնտռում է Աստուծոն՝ մինչև
որ գտնում է։ Մարդն ալլապէս չէ կարող, որովհետեւ
մի տեսակ պահանջ է նորա համար—միանալ Աստուծոյ
հետ։ Սա մի գիծ է մարդկային բնութեան մէջ, որը ճրգ-
ւում է մինչև Յաւիտենականը։ Մարդուս այս ներքին ճրգ-
ւումն կարելի է համեմատել հ ա լ ր ի ն ե ա ց կ ա ր օ տ ի

¹⁾ Թ. ա. երբ. Ժա. 1. քալինչ եւն հաւատք, եթէ ոչ՝ յու-
սացելոց իրաց հաստատութիւնն։

հետ, որը ստիպում է, անհանգիստ է ածում մարդուս
տեսնելու աղն հայրենին, աղն գոյութիւնը, որի պատկերը
իւր սրտի մէջն ունի։ Աստուծոյ եւ մարդկանց մէջ մի տե-
սակ կապ կալ, ինչպէս եւ մարդկանց մէջ արեան աղգակ-
ցութիւնը սերտ կապում, չաղկապում է սրտերը միմեանց
հետ ¹⁾։ Մարդոց եւ Աստուծոյ մէջ ձ ց ո ղ ու թ ե ա ն
մի օրէնք կալ, ինչպէս երկրի եւ իւր վերայ եղած իրերի։
Մարդիկ անկարող են այս օրէնքին դիմադրել։ Կարելի է
բ ու ն ե լ, որ քարը չընկնի, բայց հէնց որ թուլ ենք տա-
լի, իսկոյն բնութեան ընթացքին է հետևում։ Բ ու չ ա ի ն,
որը ստիպ է իւր տերեւները դէպի իրան կեանք տուող
արևը դարձնել, կարելի է ալ ուղղութիւն տալ, բայց
կարճ ժամանակից չետոյ կրկին կձգած դէպի լուսը։ Կ ո ղ մ-
ն ա ց ու չ ր ս լաքի ուղղութիւնը կարելի է փոխել, բայց
հէնց որ աղաւթ թողնենք, իսկոյն զողողալով որոնում է
հիւսիսային բևեռը, աղն կէտը, ուր նա միանչ հանգստու-
թիւն է գտնում։ Այսպէս եւ մարդկային սիրտն է։ Նորան
կարելի է ս ի ա լ ուղղութիւն տալ. սիրտը կարող է սը-
խալուել, մոլորուել, խաբուել, կարող է նիւթապաշտ լի-
նել, մինչև անգամ ամենաստորին, ամենանչին իրի հա-
ւատալ, սակաւն դարձեալ անհանգիստ է՝ ծանարաւոնում
հոգսերով։ Անհանգիստ սիրտը խաղաղութիւն է փնտռում
ինորոյ եւ իւր փնտաածը նա Աստուծոյ մ ի ջ ն ո ղ ու թ
ե ա մ ր, Աստուծոյ մ օ ա ե Աստուծոյ մ է ջ միանչ կա-
րողանում է գտնել։

Հոգեւ այս ձգտումն առ Աստուծոյ, հայրենեաց այս
կարօտը՝ է հ ի մ ն բոլոր կրօններին։ Առանց այս ձգտման
չենք կարող ճանաչել Աստուծուն, չենք կարող փնտաւել եւ

¹⁾ Գործք առաք. Ժէ. 28. Եւն եւ ոչ հեռի իսկ է յիւրա-
քանչիւր ումեքէ իմնեմ, զի նովաւ կեամք եւ շարժիմք եւ եմք
ոբպէս ոմանք ի ձերոց ճարտարաց ասացին, թէ նորա եւ աղգ իսկ
եմք։

գտնել նորան: Ուստի և այն ա ն ձ ն, որը կրօն չէ ընդու-
նում, կրօն չունի, պատկանում է այն եղական անհատներին,
որոնք որ և է բնական պակասութիւն ունին և կամ որոց
հոգեկան զարգացման վերաջ որ և է ճնշումն է գործ դըր-
ուել և կամ վատ շրջանի մէջ են ծնել և սնել: Շատ կաս-
կածելի է, թէ արդեօք, աչսպէս անուանուած անաստուած-
ներին մէջ ևս լինի մէկը, որը իւր միաջնութեան ժամերին՝
իւր հոգեւոյ համոզման մութն անկիւններում ևս Աստուծոյ
գոյութիւնը վճռապէս ուրանալ և առանց հաւատի և լոյսի
կնքէ իւր երկրաւոր կեանքը: Այդպիսիքն, այո՛, ունին ի-
րանց մէջ կրօնական համոզումն, սակայն անմեղների մօտ
Մեփիստոֆելի դեր են կատարում՝ առանց խղճահարուելու:

Մի աչսպիսի հոգեկան վիճակ՝ ինչպիսին կրօնականն
է, որ ունի աչսպիսի ու ժ-ւ ո ղ ու թ իւ լ ն, աչսպիսի
ընդարձակ ծ աւ ա լ, որ ամիոփում է ա մ ր ո ղ ջ մարդ-
կութիւնը՝ բոլոր անհատներով, իբաց առեալ բնական պա-
կասութիւն ունեցող անձինքը, ամենայն իրաւամբ անհը-
րաժեշտ պիտի համարուի կ ը թ ու թ ե ա ն գործում: Ով
որ դաստիարակական հարցի մէջ աչս ներքին, հոգեկան
վիճակը ի նկատի չէ առնում, մոռանում է, անուշադիր է
թողնում, աչսպիսին հակառակում է ներդաշնակ կրթու-
թեան սկզբունքին: Ով որ դիտմամբ անտես է անում աչս
կարեւոր կէտը և կամ ճնշումն է գործում նորա վերաջ, մե-
ղանշում է մարդկային ը ն դ հ ա ն ու ը ը ն ու թ ե ա ն
դէմ:

Առաջին տարիներում ա ն կ ա ը ւ լ ի է աչս կը-
րօնական վիճակը միանգամից զարգացնել երեխաների
մէջ, վասնզի մարդս աշխարհ գալով բերում է իւր հետ

մի աչսպիսի սաղմ, որը տարիների ընթացքում միաջն
և հանգամանքների ներքոյ աճում և զարգանում է: Երեք
տարեկանից վաղ աչսինքն աչս հասակը, երբ երեխայի
մէջ ի ն ը ն ա գ ի տ ա կ ջ ու թ իւ լ ն ը դեռ չէ զարթել,
երբ նա «ես» ասածդ չէ որոշում, անկարելի է նորան իս-
կապէս հոգեկան կերպով զգալ տալ անտեսանելին: Այդ
միևնոյն է, եթէ մենք խելադարին, որը չունի աչս ինք-
նագիտակցութիւնը, դաստիարակութեան արուեստով կրօ-
նական զգացումն աշխատէինք չառաջացնել: Եւ իբօք
մարդս նախապէս պէտք է զգալ աչս ոգին իւր մէջ,
որը չեսող իւր վ ե ը ա չ սաւառնելու է: Աչստեղից պարզ
հետեւում է, թէ առաջին երեք, չորս տարիներում իս-
կ ա կ ա ն կրօնական դաստիարակութեան մասին խօսք չէ
կարող լինել: Նոյն իսկ ցածրոյ տարիներում չպիտի չան-
կարծակի սկսել, աչս հ ե տ զ հ ե տ է, որպէսզի մատաղ
բարեպաշտութեան բնքոյ ըտպը չփչանալ: Մի բարեպաշտ
և սուր դիտողութիւն ունեցող անձն իրաւամբ նկատել է թէ
պատանեկական տարիներում որքան կարելի է բարեպաշտ
ուսուցիչ պիտի ունենալ և սակաւ կրօնի դաս: Ով որ կը-
րօնական դաստիարակութիւնը իսկ ժամանակից վաղ է
սկսում, շատ սխալում է: Աչսպիսին թերեւ մանկանն
աչստեղ հասցնէ, որ նա ձեռքերը երկինք բարձրացնէ,
չօքէ, ծունր դնէ, չրթունքներն աղօթքով բարբախնն, բայց
թո՛ղ նա երբեք չկարծէ, որ իւր սանը «ճշմարիտ, երկըր-
պագութք երկիրպագանիցեն հօր հ ո ղ ու լ և ճ շ մ ա ը-
տ ու թ ե ա մ ր» ներիցն է*):

կրօնական վիճակը զարգացնելու համար դաստիա-
րակը, ասացինք, չարմար ժ ա մ ա ն ա կ (հասակ) պիտի

* Աւետարան Յովհ. գ. 13.

ընտրէ. սա նշանաւոր կէտ է: Պակաս նշանաւոր չէ և ալն հանգամանքը, թէ ինչ ձևով և եղանակով պիտի ազդել չօգուտ նոյն հոգեկան վիճակի զարգացման:

Կրօնական զարգացման վերաջ երեք հանգամանքներ ազդում են ա, բ ու թ իւն (արտաքոյ մարդկային) բ, անցեալ կեանքը, ինչ որ գլխովն անցել է և գ, մարդկային դիտաւորեալ ներգործութիւն: Այս նախապի համար տար երեխային Աստուծոյ մեծ տաճարը՝ բ ու թ թեան մէջ—աջնտեղ նկատել տո՛ւր երկնից անսահման տարածութիւնը, ուր միլիոնաւոր աստղերն են փալտում և որոնք կարծես ասում են մարդու, տե՛ս, սա էլ մի նոր աշխարհ է, մի տեսակ հայելի է, որի մէջ արտափալտում է երկնային աշխարհը: Յո՛ւց տուր արշալոյսի և վերջալոյսի սրանչելի տեսարանները, կաթակի փալտաւորը, ամպի գոռոցը, մրրկի մռնչիւնը, անտառի սօսաւիւնը, զարնան ծաղկալից ծովը և պողառատ աշնանաւին բնութիւնը: Աշնունտե ատաղջնորդի՛ր սանին զէպի մարդկային կեանքը — ջո՛ւց տուր նորան աջնտեղ անցեալ մարդկութեան բարձր և գովելի ձգտումն երբ, մարդկային կեանքի տկարութիւնն ու թուլութիւնը: Թափանցել տո՛ւր նորան մարդկային պատմութեան խորքը և ջո՛ւց տուր, թէ ինչպէս ազգերի կեանքի մէջ երևում է աստուածային զօրութիւնը՝ Բարձրելոյ աջը: Սանիկն անշուշտ կգարմանալ—հրաշքով լի իրողութիւնները կազդեն նորա սրտի վերաջ. սաներն անշուշտ կհարցնեն—«տրտեղից» է ալս և «ի՛նչու» են ալս բոլորը: Այս զգացումն զէպի աստուածայինը հետզհետէ՛ որպէս արշալոյս կճառագայթէ նրանց հոգու առաջ, և ահա սա է ալն կէտը, ալն հիմնաքարը, որի վերաջ ապագայ բոլոր կրօնական զգացումները պիտի բարձրանան: Երբ սաները կոտեսեն, թէ ինչպէս մարդկային կեանքն անցաւոր է, երկրաւոր իրերի վերաջ լոյս դնել չի կարելի,

ամենալն ինչ անհատաւ է. երբ սաները կտեսնեն որ ոչ ոք ապահով չէ՝ նոյն իսկ ապահով համարուածները՝ իմաստուններն անգամ ենթակալ են ալս փտանդին, հիւզօրները ևս չեն կարող խուսափիլ դալոյցից. երբ կտեսնեն որ երկտասարդութիւնը փթթում է որպէս մի ծաղիկ և ժամանակը երաղի նման անցնում է, ալն ժամանակ նրանց մէջ ակամալ կզարթէ ալն կրօնական զգացումն, որով սաները աւելի և աւելի ենթարկուած են զգում մի ազօտ զօրութեան—դա կախման զգացումն է, որը թէև դեռ կրօն չէ, բայց ալն ուղին է, որը տանում է զէպի կրօն:

Այս բոլորը սաների համար մի տեսակ թանձրացեալ կեանք է, կենդանի նկատողութիւն, ուստի և խիստ կարեւոր: Բայց ինչ է անում մեծամասնութիւնը—սաների միտքն ու հոգին մաշում են անթիւ ու անվերջ վրկաղութիւններով, որոնք երբեք ընդունակ չեն սիրտը շարժելու և ազնուացնելու: Կրօնն սկզբում դեռ խստովանութիւն, ճանաչողութիւն չէ, ալ մի տեսակ ըզգացութիւն, նա դադարաւոր չէ, ալ զգացմութեան:

Մենք տեսանք թէ բնութիւնը և կեանքը ինչ դեր են խաղում մարդու կրօնական զարգացման հարցում, բայց բնութիւնից և կեանքից աւելի մեծ ազդեցութիւն ունի գիտաւորական ներգործութիւնը—արհեստական կերպով և՛ աւելի կարելի է սէր ներշնչել զարգացման ընդունակ սանի մէջ: Եկեղեցին, ընտանիքը և դպրոցը մեծ կոշումն ունին ալստեղ: Ընտանիքի վերաջ մասնաւորապէս ծանր պարտք է

դրուած որպէս աւելի ընդունակի վերադ, որովհետեւ ծնողները առաջին և ամենամեծ ուսուցիչներն են կը-
րօնի և երբ մի քրիստոնեայ բարեպաշտ ընտանիքի
մէջ մանկան սրտում հաւատոյ կաջը կվառի և ալս-
պէս բնական ճանապարհով կզարգանայ, երբ մանուկը
ընտանեկան լարկի տակ քրիստոնէական սիրոյ խօս-
քեր կլսէ և երբեք զորա հակառակը, երբ ծնողաց կեն-
դանի օրինակով մանկան մէջ նոցա հետեւելու ըզ-
գացմունք կզարթեցնուի, երբ ալս սուրբ, մաքուր, բա-
րոյական ոգին, ճշմարիտ բարեպաշտութիւնը իրօք կը-
միաւորուին և լաճախակի կրկնելով նրանց մէջ երկ-
րորդ բնաւորութիւն կզարձուի, այն ժամանակ ասել է
թէ ապագայ կրօնական դարգացման հիմնաքարը դը-
րած է: Ընտանիքի մէջ վճռական դեր խաղացողն ալս
հարցում անշուշտ մ'աւելն է: Արդեօք ով կասկած
ունի ալս ճշմարտութեան վերայ: Ո՛չ ոք: Հէնց զորա
համար էլ բարեպաշտ մանկավարժներէից մինը՝ (Պիստա-
լոցցի) բարեպաշտ մօր բերանով ասում է բարեպաշտ
Փերարուարին, «Մի Աստուած կալ, որին դու կարիք ու-
նիս, որը քեզ իւր բազուկներէ մէջ կընդունի, երբ ես
անկարող կլինիմ քեզ տալու»: Ահա՛ քեզ մի բարե-
պաշտ, մի իսկ Պապ, որը մանկան մէջ՝ մանկան
հասկացողութեան հասնածայն սուրբ զգացմունքներ է
ներշնչում և սորանով ալս զգացմունքին չափաւնական
ճշմարտութեան չատուկ կեքակուր է տալի վճիռ և հա-
րադատ արդիւրից:

Տարարադաբար մեր նիւթական դարում շատ ծնող-
ներ բարձի թողի են անում իրանց որդւոց կեանքի ալս
ուկէ ծաղիկ հասակը: Շատ ընտանիքներում կրօնական
դաստիարակութեան տեղը դ ա դ ա Ր Կ է և կամ աւելի
ճիշտ ասելով՝ դաստարի տեղ չկալ կրօնական դաստիարա-
կութեան համար:

Մի քանի ընտանիքներում ա ղ ք ա տ ու թ իւնն է
արդեւք լինում, միւսում հ ա Ր ս տ ու թ իւնն է խանդա-
րում, երրորդում անտարբերութիւնը... Այո՛, ընտանիքը մե-
ղադրելի է, նա շատ բան պիտի անէր, քիչն էլ չէ անում—«ո-
րում շատ սուաւ, շատ խնդրեցի ինձմանէ»։ Սորանով մենք
չենք կամենում ուսուցչին բոլորովին անպարտ կացուցանել,
թէ նա ոչինչ չի կարող անել, ընդհակառակն՝ սորանով ուզում
ենք ասել ամենայն ծանրութիւն տանող ուսուցչին և պար-
տաւորել, որ նա իւր պաշտօնի ծանրութիւնը զգալ, իւր
կրեկիք բեռան մեծութիւնը նկատէ: Սորանով մենք ու-
զում ենք ասել ուսուցչին, որ նորա վերայ է մնում ըն-
տանիքի բեռը—ինչ որ ընտանիքը անտարբերութեան է
տուել, չէ կարողացել տալ, դու պէտք է բոլոր ուժերովդ
մաքառես և թերին լրացնես: Մենք սորանով ուսուցչի
վերայ պարտք ենք դնում՝ իւր պլիւս ներգործութեամբը
ընտանիքի միջուկ ներգործութիւնը չէղբացնելու:

Այստեղից խնդիր է ծագում, արդեօք ուսումնարանը
ինչ միջոց պիտի գործ դնէ, որպէսզի կրօնական զգա-
ցումն մատաղ հասակի մէջ զօրացնէ: Երբեք չպէտք է մո-
ռացուին ալս երեք հիմնական պաշտմանները—ա, ուսուցչի
բարի օրինակը, բ, դպրոցական կարգապահութիւնը և գ,
կենդանի դաստոտութիւնը:

ա, Ուսուցչի բարի օրինակն ամենից մեծ
սպաւորութիւնն է թողնում մատաղ սրտերի վերադ, սա
ամենաձեռնադր միջոցն է սաների մէջ կրօնական ոգի ներ-
շնչելու դպրոցում: Հերոսները պատերազմի մէջ նորա-
նով են լաղթութիւն ձեռք բերել, որ իրանք ևս որպէս
հասարակ գիտուոր կուտել են: Այսպէս և ուսուցիչը աշա-
կերտի վերայ ոչ թէ նորանով է աղղում, թէ ինչ է ա-
ս ու մ, ալ նորանով՝ թէ ինչ է ա ն ու մ: Եթէ երկխան

բոլորովին փչացած չէ, վատ չէ մեծացած, ուսուցչի ամենալն մի վարմունքը իրան իրեն օրինակ է ընդունում, ուսուցիչը իւր իղեպն է, որին միշտ հետևում է. ուսուցչի բոլոր խօսքերին հաւատում է—ինչ որ նա գործում է, արդարացի է, ինչ որ նա անում է, լաւ է, բարի է—ուսուցիչը աշակերտի համար մարմնացեալ կրօն է: Փոքրիկ սաներն ամենալն ուշադրութեամբ լսում են, նկատում են նորա ամեն մի շարժումը, խօսքը և ամբողջապէս նորա հոգու ձևն ու կերպարանքն են ընդունում: Ուստի սրբազան պարտք կալ ամենալն մի ուսուցչի և դպրոցում պաշտօն վարող անձնի վերաջնալն իսկ արտաքին (չոր, շարժողութիւն, հակացք.....) վարեցողութեանց մէջ գգուշ լինելու: Եթէ արտաքինից այսպէս գգուշանալու է, որքան ևս ներքին չի: Ուսուցիչը պէտքէ աշխատէ իւր ներքինը ամենալն մի ազդեցութիւնից զերծ պահպանելու, արդեղ ատկութիւններն ազնուացնելու, կատարելագործելու և առաքելութեան սահմանին մօտեցնելու թէ խօսքով և թէ գործով, թէ դպրոցում և թէ դուրսը պիտի աշխատէ նոյն հեղինակութիւնը պահպանելու և ոչ միայն դաստառն մէջ, իսկ դուրսը գործով իւր քարտզածի հակառակն անէ—աշակերտն ամենուրեք նոյն անձնաւորութիւնը պիտի ճանաչէ ուսուցչի մէջ: Միայն այն ձևով, այն բնական ճանապարհով կարելի է ստանձնել սրտերը, ազդել ներքինի վերաջնալն և իրան հետեցնելու ձգտումն ծնեցնել նրանց մէջ: Մի այսպիսի օրինակելի ուսուցիչ իհարկէ ալն անձնաւորութիւնը կարող է լինել, որը կրօնը արտաքին ուսնի, որովհետեւ ինչ որ մարդս չուէ ի, չի կարող ուրիշին տալ: Ինչպէս որ իսկ քո չուէ եղողը ուրիշին իսկը չի կարող տալ, ինչպէս որ բնաւորութիւն չունեցողը չի կարող ուրիշի մէջ բնաւորութիւն հաստատել, այսպէս և սրտի վերաջնալն չի կարող ազդել ալն ուսուցիչը, որը սիրտ չունի. ուրիշի մէջ սէր չի կարող արուցանել, երբ ինքը

սիրուց դուրկ է: Ով ծնող չէ եղել, հազիւ թէ սէրը իւր բոլոր ատկութիւններով ճանաչէ. ով ծնողական սէր չունի, որը գիտէ և սիրել և պատժել, հազիւ թէ կարողնալ ուսուցչի բոլոր ատկութիւններն իրան սեպականել: Անձնատէրի մէկը կարող է դանազան գերեր խաղալ—մեծամեծ հետևանքներ ցոյց տալ քննութեան ժամանակ, բայց քրիստոնէական կրթութեան ճշմարիտ արտադներ, քրիստոնէական ամսածիւլ և քրիստոնէական ոգին, որն աղտալիսի ցուցահանդէսներ չէ սիրում, չէ ընդունում, հազիւ թէ կարողանալ իւր սաների մէջ ներշնչել: Այս տեսակ սխալ քրիստոնէական ներգործութեան հետևանքը նմանում է ալն փառած նիւթի լոտին, որը թէև լուսաւորում է, բայց ջերմութիւն չունի: Ինչպէս որ նկարչութեան ուսուցիչը նկարել պէտք է գիտենալ, թուաբանութեանը հաշուել..... այսպէս և կրօնի ուսուցիչը՝ սիրել, որովհետեւ կրօնն ամբողջովին սէր է և աղտէրը պէտք է արտաշարուի և՛ ուսուցանելիս և՛ դաստիարակելիս, և՛ խօսքի և՛ գործքի մէջ, և՛ գովասանքի և՛ պատժի ժամանակ: Երբ Քրիստոս Ձիթենաց լերան վերաջնալն Երուսաղէմի համար ամենախիստ խօսեց, նորա աչքերը արտաստքով լցուեցան:

Սիրոյ հետ ճշմարտութիւնն ևս անբաժան պէտք է լինի: Ուսուցիչը ճշմարտութեան տիպար պիտի լինի, կրօնական սէրը նորա սրտի և կեանքի խորքից պիտի բղխէ, սկիզբն առնէ: Եթէ ուսուցչի խօսքերը դուրկ են ճշմարտութիւնից, կեղծ են, որքան էլ բարեպաշտ ձևանալ, աշակերտներն ալնումնալն իսկոյն նկատում են աղտ, իսկոյն հասկանում են, որ սա քրիստոնէական ճշմարտութեան օրինակ չէ: Աւելի ցաւալի և վտանգաւոր հետևանք ծնող հանգամանքն ալն է, երբ ուսուցիչը ալն է քարոզում, ինչին որ ինքը իւր բոլոր գործնեւթեամբ հակառակում է. վտանգաւոր է երբ նա

Սուրբ գրքի վերաջ պակասամտութեամբ է նախում. երբ Սուրբ գրքի հեղինակները մասին դրական համոզումն չունին, այսինքն երբ նա իւր արմատական—լեզուափոխական և ուղղափառ—պահպանողական կարծիքները ևս ներմուծում է, և կամ մարդկանցից երկնչելով՝ ժամանակի ոգու հետ չարմարուելով ճշմարտութիւնը կերպանափոխում է: Բայց աւելի վտանգաւորը և ցաւալին այն է, երբ ուսուցչի սիրտը լի է կրքով, երբ նա ոտով գլխով կիրք է խաղաղութեան վերաջ է խօսում, երբ ներքինը լի է՝ մեծամտութեամբ, քրիստոնէական հեղութիւն է քարոզում, ցաւալի է վերջապէս երբ սէրը դառնասիրտ ատելութեամբ պիտի ուսուցանուի: Այս տեսակ վարմունքները կատարեալութոյն են սաների համար, ուստի և ամենաշնչին հանգալ մանքներում պէտք է կշմարիտ լինել: Ենչ բան որ դու ճշմարտութիւն չես ընդունում, աւելի լաւ է քո աշակերտներին չսովորցնես, աւելի լաւ է քիչ բան ճշմարտութեամբ ուսուցանել, քան թէ շատ բան չհաւատալով, ստախօսութեամբ: Եթէ մինը քաջութիւն չունի ճշմարտութիւնը սիրելու և արդար խղճի ձայնին հետևելու, աչն պիտի աւելի լաւ է որ կրօնի ուսուցիչ չլինի, այդ դասակարգին պատկանող անհատը ուսուցիչ անուանը արժանի չէ, դժբա վարձկաններ են Ի. Թուղթ առ Կրնթ. գլ. ԺԳ. և Ի. Թ. առ Տրմոթ. գլ. Գ. 12. ամենայն մի ուսուցիչ պէտք է լաւ կարգաւ և իրա համար միւս և արիւն դարձնէ:

Բ, Սովորութիւն է մեր մէջ, տարաբաղդաբար, որ աշակերտների չառաջադիմութիւնը կրօնի ուսման մէջ որոշում են միմիայն նորանով, թէ ինչ գիտէ սանը—նորա գիտութեան չափը կրօնի մէջ թուանշաններով են որոշում և նոցանից % դուրս բերում: Այդ իրողութիւնը ցաւալի է և աւելի ցաւալին այն է, որ այդ իրողութիւն է: Կրօնի չառաջադիմութիւնը աշակերտների վարմունքի և զգացման մէջ պիտի որոնել և ոչ

թէ գիտեցածի: Օրինակ եւ լի կարգապահութիւն դարձող մէջ, կամաւոր ուշադրութիւն սաների կողմից, անընդհատ աշխատասիրութիւն, ինքական հնաղանդութիւն, անկեղծ բարեպաշտութիւն—այս այն պտուղները, որոնք պէտք է տալ քրիստոնէական կրօնի ուսուցումն: Ուր այս պտուղները նկատուի չեն, ուր կրօնի չառաջադիմութիւնը սաների ներքինի՝ հոգւոյ արտաբերութեամբ չէ որոշում, այդ առաջին նշանն է, որ կրօնի ուսուցումն իւր նպատակին չէ հասել: Արդեօք պատճառն այն է, որ ուսուցիչը բառացի կերպով է ծրագիրն անցել և կամ որոշեալ կէտեր և տեղեր անգիր անելուն մեծ նշանակութիւն է տուել և կամ ուսուցիչը փառասէրի մէկը լինելով՝ աշխատել է որ այսքան բան գիտենան ու սկսել է կատեսիլագիտան, որպէսզի քննութեանը փառաւորութի մարդկանցից, իսկ հոգւոյ՝ սրտի վերաջ աղդելը, թանձրացեալից դադափարական անցնելը բոլորովին բարձի թողի է արել... այդ ողջ մէկ է: Ուր առանձին հոգ չէ դրվում սաներին աստուածապաշտութեան մէջ վարժեցնելու¹⁾, ուր ուսումնարանի կարգապահութիւնը չի հետևում սաներին կրօնի ուսման համաձայն կեանք վարելու աւելու, ուր ուսումնարանի ամբողջ կազմակերպութիւնը—հոգ բարձող հոգաբարձուից սկսած մինչև վերջին ծառան չեն համապատասխանի կրօնի պահանջին, անտեղ բարի պտուղ չպիտի սպասել: Գ, Բացի ուսուցչի անձնաւորութիւնից և դպրոցի կարգապահութիւնից հարկաւոր է և մի երրորդ պայման—կենդանի խօսք, կենդանի դասաստուգութիւն,

1) Ա. Տրմոթ. գլ. Գ. 7. և 8. «Այլ է պիղծ բանից եւ յառապելեաց պառաւանց հրաժարեսցի: Բայց կրթեա զանձն քո յաստուածաշնորհութիւն, զի մարմնոյ չըթուիլն առ ոսկաւ ինչ օգտակար է, իսկ աստուածաշնորհութիւն առ ամենայն ինչ օգտակար է»:

կ ե ա ն ք ն ե ր շ ն չ ո ղ ու ս ու ց ու մ ն, որի մասին իրաւամբ նկատուած է—ինչ բան որ կեանքի մէջ ամենից կենդանի, ամենից աշխոյժ պիտի լինի՝ մեռած կերպով չպիտի աւանդուի և զարձեալ, ինչ բան որ ուսուցչի միջնորդութեամբ սաների մէջ պիտի դրսնալ, նոյնը պէտք է նախ ուսուցչի մէջ կենդանի լինի:

Որպէսզի կրօնի ուսուցումն կեանք ներշնչէ սաներին, ուրիշ շատ պայմաններ դեռ ևս հարկաւոր են՝ քան թէ շատերը կարծում են—վարժապետ մարդը ուսուցչական չնոր: ևս պիտի ունենալ, որը ընդունակ լինի աստուածալին ճշմարտութիւնը սաների հոգու առաջ աչնալէս կենդանի կերպով նկարելու, որ սաները հոգւոյ աչքով տեսնեն աչն՝ ինչ որ արտաքին ականջով լսում են: Դորա համար հարկաւոր է, որ խօսածը պ ա ր զ լինի¹⁾, ոճը դ իւր ա մ ա ր ս, որպէսզի կարելի լինի սաներին աստուածալինը զգալ տալ, դէպի լաւիտեանկանը վերացնել մտօք, իսկ ամենից կարեւորն աչն է, որ կրօնի ուսուցիչը լինի ք ր ի ս տ ո ն է ու թ ե ա ն գաղափարով ոգևորած, մ ա ն կ ա վ ա ր ժ ա կ ա ն հոգւով սնած և կրթուած— ուսուցիչ ասածդ առանձին սէր պիտի ունենալ դէպի մ ա ն ու կ ն ե ր ը: Աչսպէս ուրեմն և աչն ուսուցիչը միաչն, որին Տէրը հարցնում է, «Սիմովն Յովնանու սիրես զիս», կարող է Պետրոսի հետ պատասխանել. «Այո՛, Տէ՛ր և դու զիտես զի սիրեմ զքեզ»: Աչն ուսուցիչը, որի սրբտի մէջ աչս սէրը կալ, կարող է արժանի լինել Քրիստոսի հրամանին. «Արածեա՛ զոչխարս իս»: Ով սիրտ չունի քրիստոնէութեան համար, ում համար Խաչեցելոյ խօսքը զալթակղութիւն և վիմարութիւն է²⁾ և կամ ով Սուրբ

1) Ա. Թ. առ. Կրնթ. Ժ. 19. «Այլ իմէջ եկեղեցւոյն կամիմ՝ բանս հէնդ մտօք խօսիլ, զի եւ զայլս խրատեցեմ, քան զբազումս բանս լեզուաւ»:

2) Ա. Թ. առ. Կրնթ. զլ. ա. 23. «Մենք քարոզեցուք զխաչելեան Քրիստոս՝ հրէէց դայթակղութիւն, եւ հեթանոսաց յիմարութիւն»:

զիրքը աչնալիս ըարեպաշտութեամբ չէ կարդում, ինչպէս մի երեխալ իւր հօր կտակը. ով Սուրբ գիրքը որպէս մի փաստաբան է ձեռքն առնում, որ մի կէտ գտնէ փոռնելու, աչնալիս անձինքը թո՛ղ երբէք չասեն, թէ իրանց աւանդած կրօնի ուսուցումն ք ր ի ս տ ո ն է ա կ ա ն է, մ ա ն կ ա վ ա ր ժ ա կ ա ն է, աչնալիսեաց աշխատանքը նմանում է, աչո՛, փտած նիւթի լոսին, որը թէն լոյս է տալիս, բայց չէ տաքացնում:

Բացի դորանից որ կրօնի ուսուցումը քրիստոնէական ոգի պիտի կրէ, հարկաւոր է որ նա և մ ա ն կ ա վ ա ր ժ ո ր է ն աւանդուի, զոր. սաների հ ա ս ա կ ը և զ ա ր դ ա ց ու մ ն ինկատի առնելով՝ աչնալէս տրուի նորան նիւթը. բաւական չէ որ ն իւ թ ը վսեմ, գեղեցիկ լինի, հարկաւոր է որ ընդունողն էլ ընդունակ լինի դրան ըմբռնելու: Աւելի պարզ հասկանալու համար, թէ ինչ ասել է կրօնը մանկավարժօրէն աւանդել, պէտք է քրիստոնէական կրօնի Հիմնադրի օրինակին հետևենք: Նա է բոլոր ու ս ու ց ի չ ն ե ր ի ու ս ու ց ի չ ը և աչ ոչ թէ նորա համար, որ իւր ամբողջ երկրաւոր կեանքը Հօր Աստուծոյ կամաց նուիրեց, ալ՝ որովհետեւ նորա ու ս ու ց ա ն և լ ու ե ղ ա ն ա կ ը բոլոր ժամանակի և բոլոր ուսուցիչներին համար իբրեւ օրինակ պիտի մնա: Ամենուրեք նա չէ մոռանում վարդապետական կանոնը— հեշտից դժուարը, մօտից հեռուն և ծանօթից անծանօթն անցնել: Ամենուրեք նորա աւանդածը աչնալին զիւրին է և հասկանալի, որ իւրաքանչիւր մանկան ևս մատչելի է և մի և նոյն ժամանակ աչնալն վսեմ և բարձր, որ զիտեականներին զիտեականն էլ չէ կարող քննել և միկնել: Ամենուրեք ուսանող անձնի՝ սանի հասակը և զարգացումն ինկատի է առնում: Երբ ա մ ր ո խ ն աչքի առաջ

Օրոշ - 2097

ունի, խօսում է անապատի շուշանի, տանիքի ճնճղուկի, գլխի մաղբրի վերայ, երբ փ ա ր ի ս ե ց ի ն ե ր ի հետն է խօսում, հարցնում է. «Ձի՞նչ է գրեալ ցօրէնս», իսկ երբ նկատում է, որ իրան լսողները չեն կարող հասկանալ, ասում է. «Յւ բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարեք հանդուրժել այժմիկ» ձեզ շատ բան ունիմ ասելու, բայց այդ դուք հիմա չէք կարող հասկանալ: Ահա՛ սա է ճշմարիտ, իսկական մանկավարժական հմտութիւնը, իմաստութիւնը, իմաստութիւն՝ որին չգարգող ուսուցչին մեծ ամօթ է և դպրոցին՝ վնաս:

Որպէսզի կրօնի ուսուցումն բարի պտուղ բերէ, ասացի պէտք է մանկան հոգւոյ զարգացման ընթացքը օրէնքը ինկատի առնուի, այս կէտը խնդրի գլխաւոր պարագաներից մինն է, իսկ նիւթը, որով հոգին պիտի կերակրուի՝ աճի և զօրանայ, երկրորդ պարագան է. Հոգեկան զարգացումն նոյն պայմաններին է ենթարկուած, ինչ պայմանների որ մարմինը: Ինչպէս որ մարմինը ուսուցում զարգանում է, նոյնպէս և հոգին իւր կերակուրն ունի, մտաւոր կերակուր: Ինչպէս որ ստամոքսը մարմնոյ զարգացման համար իրանից ոչինչ չէ կարող աւելացնել եթէ անհրաժեշտ սննդարար մասերը չէ ստանում, այսպէս է և հոգւոյ վիճակը, եթէ նա կարևոր մտաւոր կերակուրը չէ տանում: Հոգուն պէտք է որ զարգացնող նիւթերը զօրացնեն, ազնուացնեն և երկուսի միաւորութիւնից ցանկալի կրօնական պտուղը լաւաջացնեն: Քրիստոնէական կրօնի ուսուցման նպատակը պէտք է լինի սաներին առաջնորդել, որ նրանք Սուրբ գիրքը հասկանան և հպատանեաց եկեղեցւոյ վարդապետութեանը քաջ գիտակ լինին, որպէսզի ի պահանջել հարկին նրանք ևս Գաղիկ հանդիսանան: Սաներն ալն աստիճան պիտի լաւաջաղի:

մէկն Սուրբ գրոց ուսման մէջ, որ իրանք կարողանան անկախ կերպով հասկանալ և եկեղեցւոյ ժամերգութեան ժամանակ կենդանի մասնակցութիւն ունենալ: Կրօնի ուսուցումն ըստ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վարդապետութեան բովանդակում է իւր մէջ—Սրբազան պատմութիւն, ընթերցմունք Սուրբ գրոց, մեկնութիւն Սուրբ գրոց, քրիստոնէական վարդապետութիւն, դաւանութիւն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, եկեղեցական պատմութիւն, շարականներ, հոգևոր երգեր, աղօթքներ, և այլն. ըստ այսմ նախ՝

ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Սրբազան պատմութիւն ուսուցանելու ն պ ա տ ա կ ն ալն չէ, որ աշակերտներն այս կամ այն դասաւանդ մէջ որոշեալ պատմութիւններ ա ն գ ի ռ գիտենան, այլ որպէսզի նորանով աշակերտները կրօնական կրթութիւն ստանան, որպէսզի նրանց զգացմունքներն ազնուանան, կամքը ամրապնդուի և բարոյական բնաւորութիւնը զօրանալ և հաստատուի: Կարճ ասած — Սրբազան պատմութիւնը չէ սահմանափակուած այս կամ այն դասաւանդ համար, նա կարող է նիւթ լինել և ստորին և բարձր դասաւանդ համար, բայց ամենուրեք նա միշտ որպէս մ ի ջ ո ց պիտի ծառայէ ն պ ա տ ա կ ի ն հասնելու համար—պարզ ասել, մեր միտքը չէ միայն Սրբազան պատմութիւն ուսուցանել, այլ Սրբազան պատմութիւնով պէտք է այս կամ այն բարոյական, կրօնական դաղափարները տալ:

Կան ալնպիսի անհատներ, որոնք աւելորդ են համարում դպրոցի մէջ Սրբազան պատմութեան ալն տեղը լատկացնել, որին նա իրօք արժանի է. եղան մարդիկ, որոնք մինչև անգամ «հրէից պատմութիւն», «խրաջէլացւոց

աղգի պատմութիւն» անուանեցին, «խորաէլացոյց աղգի պատմութեան (խորաէլացոյց աղգի պատմութիւն և ոչ թէ Սրբազան պատմութիւն) ուսումնասիրութիւնը չափազանց մեծ ժամանակ է խլում (հոգևոր դպրոցի մէջ) աշակերտները՝ խմբաւ միւս առարկաների» կարծիք ցայտնեցին: Որքան բնական է այս միտքը կեղծ աղգասէրների և սիրամարդի փետուրներով դարդարուող գիտնականների համար, նոյնքան ցաւալի է հասկացող և բարեպաշտ անձի համար: Թողնենք այս անմխիթար և նորաձևութիւն դառած երևութները և բացատրենք այն հիմունքը, թէ ինչու հրէից աղգի պատմութիւնը կրօնի սկզբնական ուսուցման հիմն ենք ընդունում:

ա, Պատմական և ան աշտուղ կրօնի էութեանն ամենից շատ համապատասխան է: Աստուծոյ արքայութիւնը ոչ թէ միայն մի պատմութիւն է, այլ նա ամբողջապէս, էականապէս պատմութիւն է: Նթէ մենք կամենալինք աշակերտներին Սուրբ գրոց պատմութիւնը գաղափարական ձևով աւանդել, որպիսին, տարաբաղդարար, սովորութիւն է մեր մէջ, այն ժամանակ ոչինչ չպիտի կարողանալինք հասկացնել և միայն դատարկ իմաստներ և գաղափարներ ¹⁾ տալով պիտի բաւականանալինք, որով և սաներին, քրիստոնէութեան առաջին նահատակները պիտի դարձնէինք:

բ, Ամենայն մի սերունդ և նորանով է ցաւաջ դնում որ ընդունում է այն բոլոր բարի կոչութիւնները, որոնք իրանից առաջ ցայտնի էին. Այս նպատակի համար Սուրբ գրոց պատմութիւնն անմասն է, (Աստուծոյ սուրբ կամքն աշտուղ այնքան պարզ է, այնքան որոշ, ինչքան ոչ մի տեղ) որովհետեւ հրէից աղգը միևնոյն ժամանակ կրօնի համար մի դասական աղգ է: Նրա ներքին ուրիշ և արտաքին

նապէս կրօնը այն ներքին կապն է, որով մենք և բոլոր իրերը Աստուծոյ հետ կապուած ենք և առնականապէս կապուած ենք հաւանդանի գիտակցութիւն աղ կապակցութեան, այն ժամանակ ալ ևս կապած չէ միւս, որ հրէից աղգի գիտակցութիւնը դէպի Աստուած այնքան զօրեղ և այնքան կենդանի է, որքան ոչ մի աղգի մէջ: Նթէ լոյնները արուեստի և հռովմայեցիները իրարու ենք ի ներկայացուցիչներ են, այն ժամանակ արդարութիւնը կը վազէ հրէից աղգին էլ Աստուծոյ գաղափարն արտապատողի ներկայացուցիչ լինել: Նրա մինը ցանկանում է մի որ և է գիտութեան կամ արուեստի հետ հիմնովին ծանօթանալ, ուրիշ միջոց չկալ, բացի այն, որ նա ծանօթանայ նորա սկզբնաւորութեան և նորա դարգացման պատմութեան հետ: Գորա համար ևս արուեստասէրները իրանց ճաշակն աղնուացնելու, դարգացնելու համար ցունաց արուեստի պատմութիւնն են ուսումնասիրում, իրաւաբանները՝ հռովմայեցոց իրաւունքներն ուսանելը իրանց ուսման սկիզբն են ընդունում: Հէնց դորա համար էլ կրօնուսուցը նախ պիտի առաջնորդէ դէպի հրէից աղգի պատմութիւնը — ոչ իբր հրէից, այլ իբր սրբազան պատմութիւն, որովհետեւ կրօնը անտեղ է միայն ներկայանում մեզ իւր թանձրացեալ կերպարանքով, կենդանի պատշաճ կերով:

գ, Սուրբ պատմութեան մէջ նկարագրուած պատկերները այնպիսի կենդանի գոյներով են, որ հազիւ թէ մի ուրիշ պատմութիւն իւր ցատկութիւններով նորա դէմ մրցող հանդիսանալ: Այն օրհնութիւնները և բարեպաշտութիւնները և զոցա հակառակ այն պատիժները և անաստուածութիւններն, որոնք այդ պատմութիւնների մէջ երևան են գալի, հաշիւու նման պարզ են: Այդ պատմութիւններն այն աստիճան մանկական զգացման մօտ են և միևնոյն ժամանակ այնքան որոշ են կրում կրօնական ճշմարտութեան

1) Բահաթրեանց — Մեթոդիկա երես 3:

կնիքը, որ հազիւ թէ մինը իրաւունք համարէ իրան խօսելու դոցա դէմ, ապա ուրեմն և ամենալն իրաւամբ ընդունակ ե կ ա տ ո ղ ա կ ա ն նիւթ դառնալու կրօնի ուսուցման համար: Պատմութիւնն ու ուսուցումն, ուսուցումը և կեանքը, կրօնն ու բարոյականութիւնը աչտեղ ալնքան սերտ շաղկապուած են միմեանց հետ, որի նմանը ուրիշ տեղ իղուր կ'իկնտուէինք—ալնտեղ երևում է, որ ամենալն ինչ Աստուածանից՝ բարձրագոյն էակիցն է կախուած, բայց և ալնալէս ալնքան պարզ, ալնքան մարդկալին ողուն՝ բնականին չարմար ու միկնտու ժամանակ ամենին դիւրմբունելի, որ սրբազան պատմութիւնների մէջ ամենալն ոք իւր հողեկան՝ ներքին պատկերը հալելու պէս կարող է տեսնել:

դ, Սրբազան պատմութիւնը ամենալարմարը համարուած է կրօնի սկզբնական դաստոտութեան համար ոչ միալն նորա համար, որ նորա անունը սրբազան՝ ս ու ռ բ պ ա տ մ ո շ թ իւ Ն է, որ նորա մէջ բարոյական կրօնական մտքերը առատ են, ղեղուն են, տպաւորութիւն կարող են թողնել, ալլև նորա համար, որ ալնտեղ պատմութեան աւանդման ձևը նկատողական է—կեանք ներշնչող: Ալնտեղ պատմում է ամենալն ինչ պարզ, սահուն, կոկիկ և բնական, կեղծ ոչինչ չկալ, ամենահին ժամանակների իրողութիւնները կարծես ալսօր՝ ներկալումս քո աչքի առաջ պատահելիս լինին: Պատմութեան ձևն ալստեղ ալնքան սրտաղին է, որ կարդալիս կամ լսելիս չես կարող բաւականութիւն չղգալ: Բաւերի կաղմութիւնը պարզ, մտքի հետեղութիւնը ոլոշ, նախաղասութեանց կապակցութիւնը դիւրմբունելի: Աւանց հետորական պերճախօսութեան ալլ պարզ լեղուն նկարագրում է մեղ բանաստեղծական ձևով նոյն իսկ ամենալիոքը դծերն ալնպիսի կենդանի կերպով և ճշտութեամբ, որ քննադատ երի հալը՝ լեսսինկ իւր չալտնի գրուածքի

մէջ նոյնը խոստովանում է—«սուրբ գրոց պատմութիւններն ալնքան դասական են, որ իւրաքանչիւր տողի մէջ մի պատկեր նկարելու նիւթ կալ և ալլ պատկերներն ալնքան սերտ կապուած են իրար հետ և ալնքան կատարելալ, որ նոցա մէջ մի ասեղ անգամ չի կարելի ցըցել»: Հէնց դորա համար էլ մենք կրօնի ուսուցման սկզբնական նիւթը ալլ անհուն, ալլ հարուստ աղբիւրն ենք ընտրում՝ չարմարուելով մանկալարժական պահանջներին, ինկատի առնելով սաների հասակը և ղարդացման աստիճանը:

1888 ամի

30 օ գ ո ս տ.

Տփիսիս

ԳԻՆՆ Է 10 ԿՈՊԵԿ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0686208

